

GRÉCZI EMÓKE

AZ IRODALOM KERTJE

A SZIGLIGETI ALKOTÓHÁZRÓL ÉS ARBORÉTUMRÓL

„Szép Szigligetünkről sokszor üdvözöljük Professzor Úrat.
Amy, Sanyi”¹

[1] Károlyi Amy és Weöres Sándor – Fülep Lajosnak [Szigliget] 1960. IX. 1. Fülep Lajos levelezése VI. (1951–1960) 2472. levél. Budapest 2004.

IA szigligeti alkotóház bő hatvanéves történetéről már sok mindent leírtak, még többet nem, az anekdoták, a „murik” felelegetése, a könnyes nosztalgia mellett nem volt törekvés például az alapítás gyors, de korántsem zavarmentes folyamatának feldolgozására, holott az ötvenes évek társadalomtörténetének tipikus példája lehetne, a későbbi évek pedig a kádári–aczéli irodalomtörténet kanonizációs folyamatának ábrázolása vagy a Balaton demokratizálásának, az „üdülés mint jutalom”-ból az „üdülés mint mindenkit megillető jog”-gá válásának tipikus példája. Mivel e számunk mégiscsak elsősorban kertekkel foglalkozik, a történetben fontos szerepet kap a kastélyt körülvevő arborétum, Magyarország egyik legfontosabb, fokozottan védett (!) természeti értéke, amelynek pusztulása – úgy tűnik – 1945 óta megállíthatatlan folyamat. Fontos kérdés, hogy a kert elfelejtésének van-e köze ahhoz, hogy az összes pénz és energia évtizedek óta a kastély fejlesztésére mint mindenkori kulturális presztízsbetűzésre folyik. A parkra pedig sosem marad.

Magyarország egyik legfontosabb, fokozottan védett (!) természeti értéke, amelynek pusztulása – úgy tűnik – 1945 óta megállíthatatlan folyamat

I „Talabér elvtárs, aki különben a szigligeti pártszervezetnek vezetőségi tagja is (legalább is akkor szervezőtitkára volt) a kis maszek bizalmatlanságával fogadta intézményünk terveit, noha ezek a tervek a szemeláttán kezdtek testetölni: már ősszel megindult a kertgazdaság öntöző berendezésének építkezése. Láthatta tehát Talabér, hogy az intézmény komoly gondot fordít a 20 holdas kertészet felvirágoztatására.”² „Május Szigliget. A madarak beszéde éjszaka, hihetetlen, megindító szinte emberi beszéd. Hosszú füttyjelek, meleg csi-csergés, éneklés, turbékoló kurrogás – alighanem boldogok. Semmi durvaság, semmi ingerültség, semmi éhség.”³

IA két idézet az alkotóház és az arborétum kétarcúságát hivatott érzékeltetni: a létrehozására, fenntartására való igyekezetet és az idillt, amely műzsaként szolgálta az ötvenes évek után

[2] Népművelési Minisztérium Minisztériumi bejelentések irodája Bíró Dezső elvtársnak szóló levél 1954. augusztus 30-ról, meg nem nevezett írótól, feltehetően az Irodalmi Alap egyik vezetőjétől. Az idézett iratok lelőhelye: MNL P2249 – 96. A Magyar Népköztársaság Irodalmi Alapja 1951–1956.

[3] Kertész Imre: Gályanapló. Bp. 1992. 102.

keletkezett magyar irodalom tekintélyes hányadát – az előbbi gazdasági és közigazgatási probléma, az utóbbi pedig irodalomtörténet. Valójában mit kaptak és milyen módon az írók, mi volt és mi maradt a napjainkban egyébként nem látogatható arborétumból, hogyan lett Esterházy Pálné otthonából a Rákosi-korszak egyik legfontosabb kulturális beruházása, ami ráadásul ma is töretlenül működik, a művésztsadalom legnagyobb örömére?

¶ Kevés irodalmi anyag maradt fenn Szigligetről az 1952 előtti időszakból, ami nem a Balaton-felvidék természeti csodáival vagy a kétségtelenül romantikus látványt nyújtó várrommal foglalkozik, hanem a több mint kétszáz éve létező kastéllyal és az azt körbefoglaló díszparkkal. A Putteáni- (Puttheány, Puteáni), majd Esterházy-birtoknak ez a területe nem volt különösebben érdekes úti cél, a korabeli sajtó is inkább borvidékként tekintett a környékre, hiszen az Esterházy-pincészetek rendre díjakat nyertek a boraikkal. Szigliget nem volt kedvelt és kiépített üdülőterület, egyetlen balatoni településként a mai napig nincs vasútállomása, a Sió-csatorna szabályozásáig pedig még közúton sem volt könnyen megközelíthető az 1945 előtt néhány száz lakosú község. A környék évszázadokig legnagyobb birtokosa, a tóti Lengyel család leszármazottja, Putteáni József, Zala-Tapolca képviselője számára építik meg a kastélyt az 1840-es években, a hozzá kapcsolódó díszkertet, gazdasági épületekkel és zöldséggertészettel. A parkot az 1860-as években bővítik, a kastély különálló részeit összekötik. Fia, a szerencsejátékokon egész vagyonát elherdáló Putteáni Géza 1912-ben adta el birtokát (a kastélyt, a parkot, a várat és némi részt a Balatonból) a diplomata Esterházy Pálnak (1861–1932) egymillió koronáért,⁴ a nyugdíjba vonulása után itteni állandó lakos gróf és angol származású felesége, Deym Izabella (1877–1969) pedig jelentős építkezésekbe és kertrendezésbe kezdett – a kastély és a telek ekkor nyerte el mai méretét és formáját, a park pedig ekkor élte fénykorát. Esterházyék vásárolták meg azokat a cserjéket nyugat-magyarországi és nyugat-európai kertészetekből, amelyek által valóban különleges és védettséget érdemlő arborétum jött itt létre, ezekben az évtizedekben épültek meg a park különleges részletei:

nem volt kedvelt és kiépített üdülőterület, egyetlen balatoni településként a mai napig nincs vasútállomása

Putteáni József, Zala-Tapolca képviselője számára a kastélyt az 1840-es években

Putteáni Géza 1912-ben adta el birtokát (a kastélyt, a parkot, a várat és némi részt a Balatonból) a diplomata Esterházy Pálnak

védettséget érdemlő arborétum jött itt létre

[4] Balatonvidék, 1911. december 3. 4.

a területet három oldalról lezáró véderdő, a filagória, a rózsakert, a sziklakertek, az üvegházak és a kis tó a szigettel.

¶ Az alkotóházzá válás előtti időszakból komolyabb leírás nincs a kastélyról és környezetéről, de említést azért találunk a környék szépségeit már korábban felfedezőktől. Fehrentheil László mérnökként került 1927-ben Szigligetre, hogy kataszteri felmérést végezzen, *Szigligeti séták* című írásában⁵ már említi a birtokot: „További 200 lépéssel a faluba beérve az első keresztutcán nyugatra (balra) fordulunk, s így 200 lépéssel kiérünk a műútra. Itt van a grófi uradalom kertészete, s 100 lépéssel odébb a grófi kastély. [...] A kastély előtt igen szép régi díszkert (némelyik öreg fája – például egy-két tiszafa – külön látványosság) fut le a Tapolca patakig.” A másik említés pedig már irodalmi vonatkozású a később az alkotóházban is gyakran megforduló Tatay Sándortól (*Rókarántó* című visszaemlékezésében), aki Gárdonyi Géza *Hegyen égő tűz* című novellájából írt forgatókönyvet Szóts István rendező számára, a filmet pedig 1944 tavaszán forgatták Szigligeten. A stábot az ekkor már özvegy grófnő szállásolta el.⁶

[5] Fehrentheil-Gruppenberg László: *Szigligeti séták*. Bp. 1937.

[6] Tatay Sándor: *Rókarántó* (részlet). Dunántúli Napló, 1977. február 27. 4.

[7] *Pápai Hírlap*, 1932. november 5. 3.

¶ A korabeli sajtó szerint Esterházy Pál itt hunyt el,⁷ innen vitték temetni Gannára november 3-án, más források szerint viszont Bécsben halt meg 1932. október 29-én. A kert szerkezetét Deym Izabella Angliából hozott ízlését dicséri, aki a kastély bővítésének tervezésében is fontos szerepet vállalt. Férje halála után a birtok örököse, ifjabb Esterházy János költözött az úgynevezett kiskastélyba (ma iskola), az özvegy és sógora általában nem kedvelték egymást, ettől függetlenül rengeteget tettek Szigligetért, mindketten értő gazdái voltak a birtokoknak és gazdaságoknak.

¶ Deym Izabella néhány nappal azelőtt hagyta el a kastélyt, hogy megérkeztek a szovjet csapatok, Lausanne-ban hunyt el 1969-ben. A kastélyba egy-két évre egy mezőgazdasági iskolát helyeztek el, e rövid átmeneti időszaknak az 1950-ben megalakult Irodalmi Alap igénye vetett véget.

¶ Hogy kinek a választása volt a szigligeti Esterházy-kastély, kinek a szeme akadt meg a sok-sok államosított vagy magára hagyott kastély közül éppen ezen az épületen – vagy a hozzá tartozó parkon –, nem tudjuk. Az érdem viszont, hogy

a kert szerkezetét
Deym Izabella
Angliából hozott
ízlését dicséri

az érdem, hogy
a kiválasztást
tettek követték,
mindenképpen
Böloni György

a kiválasztást tettek követték, mindenképpen Böloni György (1882–1959), akit 1950-ben a hollandiai nagyköveti posztról rendelték vissza az Irodalmi Alap vezetői pozíciójáért. A ma leginkább „Ady barátjaként” emlegetett egykori újságíró, irodalomtörténész és politikus valóban rendelkezett olyan kapcsolatokkal és tekintéllyel, amely a legmagasabb vezetői székig ért. A művészek nyugdíjazási, segélyezési problémáival foglalkozó művészeti alapok létrehozása szovjet mintára történt: olyan, viszonylag független intézmények ezek, amelyek egy komoly problémát, ezzel együtt a megoldás felelősségét is átvesszik az államtól. A Népművelési Minisztérium 1950-ben három alapot hozott létre, a képzőművészek, a zeneművészek és az irodalmárok számára. Elsőként az Irodalmi Alap létesült az év októberében, nyolc feladatkörrel: előlegek, ösztöndíjak, tanulmányi segélyek, alkotóházak fenntartása, üdülési lehetőség biztosítása, baleset vagy betegség esetén a család segítése, nyugdíjak folyósítása és a szerzői jogok védelme.⁸ A vezetőséget a minisztérium az Írószövetség részvételével jelölte ki, az igazgatót pedig maga a miniszter – vagyis igazából minden Darvas Józsefen múlt, aki az ötvenes években egyszerre töltötte be az Írószövetség és a minisztérium vezetői pozícióját.

¶ Az írók ekkor saját alkotó- vagy üdülőházzal nem rendelkeztek, az újságíró-szövetség tizenkét szobás visegrádi üdülőjében béreltek számukra szobákat, majd a szomszédos Nagy Bódog-féle nyolcszobás villát adta át a Népgazdasági Tanács az Irodalmi Alapnak, kifejezetten alkotóház céljából. (Nagy Bódog egykori huszárezredes 1948-ban még kisgazdapárti országgyűlési képviselője volt Visegrádnak, 1950-ben államosították minden birtokát, őt magát kitelepítették, 1960-ban bekövetkezett haláláig segédmunkásként dolgozott.) Üdülő is kellett az íróknak, erre pedig a révfülöpi Gál Andorné-féle villát választották ki. Az Irodalmi Alap iratanyagában később néha még szóba kerül Visegrád, de Révfülöp már nem (1955-ben törölték a beruházást): 1952-től már szinte minden alkotó- és üdülőházi kérdés Szigligettel kapcsolatos, ekkor kerül az egykori Esterházy-birtok a harmincnégy helyiséggel rendelkező kastéllyal – szintén a Népgazdasági Tanács jóvoltából – a Mezőgazdasági Minisztériumtól az Irodalmi Alaphoz. Jól

[8] Horváth György: *A művészek bevonulása. A képzőművészet politikai irányításának és igazgatásának története 1945–1992.* 67.

1952-től már szinte minden alkotó- és üdülőházi kérdés Szigligettel kapcsolatos

A filagória, alatta a „Jókai-padon” írók egy csoportja 1966-ban. Balról a második Fekete István
Forrás: Fortepan (adományozó: Hunyady József)

Az Esterházy-kastély 1949-ben
Forrás: Fortepan (adományozó: Gyöngyi)

„Az íróársadalom hálás köszönetét kell kifejeznem Révai József miniszter elvtársnak azért a segítségért, mellyel az Irodalmi Alapnak a szigligeti Esterházy kastély alkotóház céljaira való megszerzését lehetővé tette.”

látszik, hogy a visegrádi és a révfülöpi összesen húsz szoba nem elégítette ki az írók igényeit. Bölöni 1952-ben írt jelentésében olvasható: „Darvas József íróársunk, mint az Írószövetség elnöke és mint közoktatásügyi miniszter is megígérte ebben a kérdésben a támogatását. Éppen a tegnapi nap folyamán újra beszéltem vele és kértem, hogy Apró elvtársnál hasson oda, hogy a SZOT rendelkezésére álló épületek közül jelöljön ki végre egy nekünk megfelelő olyan objektumot, amelyik minden tekintetben alkalmas lesz, hogy ott alkotóházat rendezzünk be. Ezt a kérdést az év első évnegyedében feltétlenül meg kell oldanunk, hogy a következő hónapok alatt az új alkotóház megkezdhesse működését és a visegrádi házunk felszabaduljon üdültetés céljaira.” Majd pár hónappal később: „Az íróársadalom hálás köszönetét kell kifejeznem Révai József miniszter elvtársnak azért a segítségért, mellyel az Irodalmi Alapnak a szigligeti Esterházy kastély alkotóház céljaira való megszerzését lehetővé tette.”

¶ A Szigligetről monográfiát is író művészettörténész, Koczogh Ákos (1915–1986) szerint Jankovich Ferenc, Veres Péter vagy Erdei Ferenc szemelhetette ki a kastélyt, Bölöni pedig Bodnár József író és minisztériumi ember társaságában 1952 júliusában tekintette meg a helyet – ahol ekkor téveszkönyvelőket képeztek – és kérte Révait, hogy járjon közbe az agrártárcát vezető Erdeinél az ingatlan ügyében.⁹ Ettől kezdve gyorsan zajlottak az események, legalábbis tényleg hamar, néhány hónapon belül írók laktak az épületben, ám még évekig tartott, mire valóban megfelelő körülményeket tudtak biztosítani a minden bizonnyal lepusztult állapotú épületben és parkban. Tizenkét teherautónyi bútort és berendezési szőnyeget vásároltak és szállítottak le Bölöniék, így az első szemlétől nem egészen egy év múlva, 1953. június 16-án megérkezhettek az első vendégek – köztük Koczogh Ákos debreceni egyetemi tanár.

[9] Koczogh Ákos: Az Alkotóház. Közölve: Szerelmünk, Szigliget (Szerk.: Kelecsényi László) Bp. 2005. 101–107.

*a jelképes
önköltségen felül
az alkotóházban
elvégzendő
munkatervet is el
kellett fogadtatni,
csak akkor járt
a beutaló; majd
az elvégzett
munkát, a megírt
íveket kiadói lektor
minősítette*

*az első év
tanulságait
levonták,
és önkritikát
gyakoroltak*

¶ Ahogy Visegrád, úgy Szigliget is jutalom volt az írók számára, szó szerint: a jelképes önköltségen felül az alkotóházban elvégzendő munkatervet is el kellett fogadtatni, csak akkor járt a beutaló; majd az elvégzett munkát, a megírt íveket kiadói lektor minősítette – előfeltétele volt a pozitív elbírálás a következő évre szóló igény elfogadásának. A szigorú feltételek mellett voltak szociális érvek is, hogy valaki beutalóhoz jusson, például ha a lakáskörülményei egyébként nem feltétlenül feleltek meg az alkotómunkához, de hosszabb időre (két hónapnál tovább) és megfelelő minőségű irodalmi szöveg bemutatása nélkül ezt a kártyát sem lehetett kijátszani. Az első év tanulságait levonták, és önkritikát gyakoroltak: „Nem mérlegelte mindig megfelelően az Alap, kiknél indokolt elsősorban az Alkotóházba való beutalás. Semmi komoly indok nem volt Dégh Linda, Palotai Erzsi, Székely Katalin, Vázsonyi Endre beutalására. Helytelen az is, hogy pl. legtöbb időt Rubin Szilárd /68 nap/, Vihar Béla /68 nap/ és Dénes Zsófia /59 nap/ töltöttek az alkotóházban. Jóllehet ezeknek nem a legjobbak a lakásviszonyaik, mégsem indokolt, hogy gyenge írók részesüljenek a megkülönböztetett juttatásban.” (A Dégh Linda etnográfus – Vázsonyi Endre meseíró házaspár 1964-ben az Egyesült Államokban telepedett le. Palotai Erzsi ekkoriban inkább műfordítóként, Vihar Béla a minisztériumban a nemzetiségi ügyek referenseként dolgozott, Rubin Szilárd elismerésére még évtizedeket kellett várni, Székely Katalin neve íróként valóban nem maradt fenn az utókorra. Az életművét az Ady Endrével való kapcsolatára építő Dénes Zsófia ekkoriban nem publikált. – a Szerk.) Szintén az első beutaltak között volt 1952-ben Kolozsvári Grandpierre Emil, akinek így módjában volt végighallgatni Veres Péter megnyitóbeszédét is. 1953 nyarán Déry Tibor, Galsai Pongrác (ő meg is írta Rákosi Mátyás szigligeti látogatását) is igénybe vette a házat, a következő években alkotott itt Füst Milán, Németh László, Kassák Lajos, Tamási Áron – ellenük nem volt minőségi kifogás.

¶ 1951-ben 88, 1952-ben 99, 1953-ban 82 író dolgozott Visegrádon, 2065, 2028, illetve 1738 napot töltve alkotással (!), 1953-ban Szigligeten öt író összesen 73 napot alkotott. 1954-ben még

mindig a jóval könnyebben megközelíthető és nyilván jobb állapotú visegrádi házat preferálták az írók, ha alkotómunkáról volt szó (125-en mentek Visegrádra és 96-an Szigligetre), de üdülőként már Szigliget volt a kedveltebb (123 a 65 ellenében). Érdekesség, hogy a MŰOSZ-szal való szerződés értelmében 1954-ben 164 újságíró járt Szigligeten nyaralni, több, mint amennyi Visegrádon (127).

*egy tizenöt méter
hosszú folyosó
nyílt meg, a grófné
által el nem
szállított bútorokat,
szőnyeget,
iratokat,
porcelánokat rejtve*

¶ A gyors munka nem oldotta meg a kastélyépület szigetelését, folyamatosan akadtak problémák a vízvezetékekkel, az alkotóház nyelte a pénzt. 1953-ban Bölöni éppen Szigligeten tartózkodott egy megbeszélésen, amikor a Vízvezetékszerelő Vállalat dolgozói egy elfalazott részletre bukkantak a föld alatt. A tér megnyitása után egy tizenöt méter hosszú folyosó nyílt meg, a grófné által el nem szállított bútorokat, szőnyeget, iratokat, porcelánokat rejtve. Ezekről jegyzőkönyv készült, Bölölinek pedig szándékában állt kiigényelni a porcelánokat az alkotóház számára – legalábbis az egyik beszámolója szerint. Folyamatosan zajlott az épület rekonstrukciója. Egy 1956 első felében írt jelentés szerint „a belső átépítés befejeződött. Külső tatarozó munkák vannak hátra. A Tervező Intézet újra lenn van a központi fűtés megjavítása végett. A ház szépek látszik, hogy mennyire lesz jó, az később derül ki. Kisebb bajok jelentkeznek, salétromos téglá beépítése miatt átüt a salétrom, az ajtók friss fából készültek, a hézagok támadnak, a csapok csepegnek stb.”. A június 1-jére tervezett újbóli átadás helyett 1956. június 26-án sikerült megtartani a második megnyitót. Az épület legendás gondnokát, Sós Rezsőt az Alap a visegrádi üdülőből hozatta ide, a kétméteres, természetes ember számos írói memoárban szerepel.

¶ Néhány hónappal korábban már az alkotóház bezáratására is volt kísérlet: Földeák János, az Alap igazgatóhelyettese emlékezése szerint a Tapolcai Járási Tanács ülésén 1957. április 9-én Rigó József tanácselnök felvetette, hogy mivel a házat az írók nem veszik igénybe, az októberi események idején ott tartózkodók pedig részt vettek forradalmi cselekedetekben, ha egészségügyi célra nem alkalmas, úttörőtáborként működjön tovább az egykori kastély.¹⁰ „Politikai szempontból sem ajánlatos, hogy az íróknak a járásban alkotóházuk

[10] Somfai Balázs: *Veszprém megye ötvenhatban. Források és könyvészet Veszprém megye 1956. évi történetéhez.* Veszprém 2012. 113–116.

Az alkotóház parkja 1965-ben
Forrás: Fortepan (adományozó: Hunyady József)

Az alkotóház parkja 1965-ben
Forrás: Fortepan (adományozó: Hunyady József)

az írók
éjszakánként
csoportokban őrt
álltak

legyen” – mondta Rigó. Az október végén éppen Szigligeten tartózkodó Földeák beszámolt arról, hogy szigligetiek felkeresték Sós Rezső gondnokot, aki mellesleg a község párttitkára is volt egyben, hogy a faluban sok a részeg (éppen tartott a szüret), felajánlják, hogy megvédik a házat a forradalmi hevíletben történő betöréstől, kifosztástól, nők és főleg a párttagok bántalmazásától. Valóban, az írók éjszakánként csoportokban őrt álltak, Sós pedig tényleg aggódott, főleg magáért. A lelkes helyiek innen telefonáltak a tapolcai járási forradalmi bizottságnak, hogy a nyugalom érdekében Szigligeten is alakíthassanak bizottságot, majd felkérték a házban tartózkodó Németh Lászlót, hogy mondjon beszédet, de ő betegségére hivatkozva nem vállalta. Október 31-én és november 1-jén minden vendég távozott az alkotóházból. Rigó tervét pedig – mint tudjuk – elutasították.

¶ A korai időszakban valóban voltak kihasználatlan időszakai az intézménynek, Dér Endre író visszaemlékezése szerint 1953 novemberében, mikor Bölöni biztatására Szigligetre ment, a kastélyban rajta kívül csak Fényes Szabolcs és Romhányi József lakott, hozzájuk csatlakozott később negyedikként Barcza Gedeon sakknagymester. Később egyre többen jöttek más művészeti ágak képviselői közül, akadémikusok is, amíg létre nem jött az MTA erdőtarcsai üdülője. A település élete is alaposan megváltozott, egyre több művész vásárolt a faluban nyaralót, az őket meglátogató további barátokkal, alkotótársakkal együtt a hatvanas évektől valóságos művészkolóniaként működött Szigliget nyaranta. Az 1965-től itt letelepedő Altorjai Sándor személye is komoly vonzerőt jelentett a neoavantgárd művészeinek, mások mellett Erdély Miklós és az Indigo csoport tagjai vagy Sarkantyú Simon főiskolai tanítványai az alkotóház parkját és a település környezetét „nyitott műteremként” használták, performance-okat rendeztek.¹¹ Bár az alkotóház időközben nem sokat veszített nimbuszából, az érdeklődés ma már megoszlik a számtalan Balaton-környéki település között.

¶ Mielőtt rátérünk az arborétum sorsára és állapotára, érdemes megjegyezni, hogy bár Szigliget a Balaton partján fekszik, sem a helyiek, sem – egy jó darabig – az írók nem használták

a hatvanas
évektől valóságos
művészkolóniaként
működött Szigliget
nyaranta

az 1965-től
itt letelepedő
Altorjai Sándor
személye is komoly
vonzerőt jelentett
a neoavantgárd
művészeinek

[11] Basics Beatrix
szíves közlése

ki ennek előnyeit. Részben azért, mert sokáig nem volt megfelelően kiépített strand Szigligeten, a badacsonytördemici vasútállomástól bő három kilométerre található, elsősorban pincészetéről ismert település nem tartozott a kedvelt üdülőterületek közé – a strandoláshoz Füred, Tihany vagy Keszthely jóval kedvezőbb feltételeket biztosított. Az alkotóház „megörökölte” ugyan a gróf stégjét, amit szintén később egészítettek ki, de a ház saját csónakját is kevesen vették igénybe. (Szabály szerint egy-egy órára lehetett elvinni, a járógépet használó Nagy László kivételével, aki két órát is evezhetett.) Az írókat a vasútállomásról menetrend szerinti buszjárat, lovas kocsik, később sofőr szállította a kastélyhoz, ahonnan nem szívesen gyalogoltak vagy fél órát a fürdésre alkalmas partig. Hűsöléshez a park végében húzódó Tapolca-patakot választották, amelynek stranddá váló duzzasztásához nem járult hozzá a helyi tanács.

¶ Az arborétumról alaposabb felmérést vagy leírást Örsi Károlynak (1937–2012), a magyar történeti kertvédelem megalapítójának,^[12] Papp Józsefnek (1900–1985), az arborétum egykori vezetőjének^[13] és Czeglédi Csongornak^[14] köszönhetünk, aki 2011-ben megvédett szakdolgozatként (BCE Tájépítészeti Kar, Kertművészeti tanszék) végezte el a kastélypark történeti rekonstrukcióját. A kert – ahogy erről már volt szó – három irányból is véderdő határolja, a várhegy és a Balaton felől terméskőfal, a völgy felől a Tapolca patak, egy szakaszon pedig maga a kastély zárja le a csaknem tízhektáros területet. A patak vize által táplált tó, közepén szigettel, az oda vezető híd-dal néhány forrás szerint 1962-ben készült, egyes anekdoták Örkénynek tulajdonítják az ötletet, a történeti rekonstrukció viszont 1938 körülre teszi e hangulatos parkrészlet létrehozását. Ezzel egykorú (1937 körüli) a filagória és a felé vezető rózsakert, amelyek Deym Izabella ízlését dicsérik.

¶ A legrégebbi faóriások a 19. század második felétől adnak árnyékot, de tudatos kertépítés, egzotikus, különleges növényekkel való betelepítés 1912 után, már az Esterházyak idejében kezdődött. Itt létesült Magyarország talán legnagyobb fenyőgyűjteménye: nagyjából 520 faféléből 150 tartozik a fenyőfélék közé, ebből 120 a különleges faj. A leglátványosabb

a kert három irányból is véderdő határolja, a várhegy és a Balaton felől terméskőfal, a völgy felől a Tapolca patak, egy szakaszon pedig maga a kastély zárja le a csaknem tízhektáros területet

itt létesült Magyarország talán legnagyobb fenyőgyűjteménye

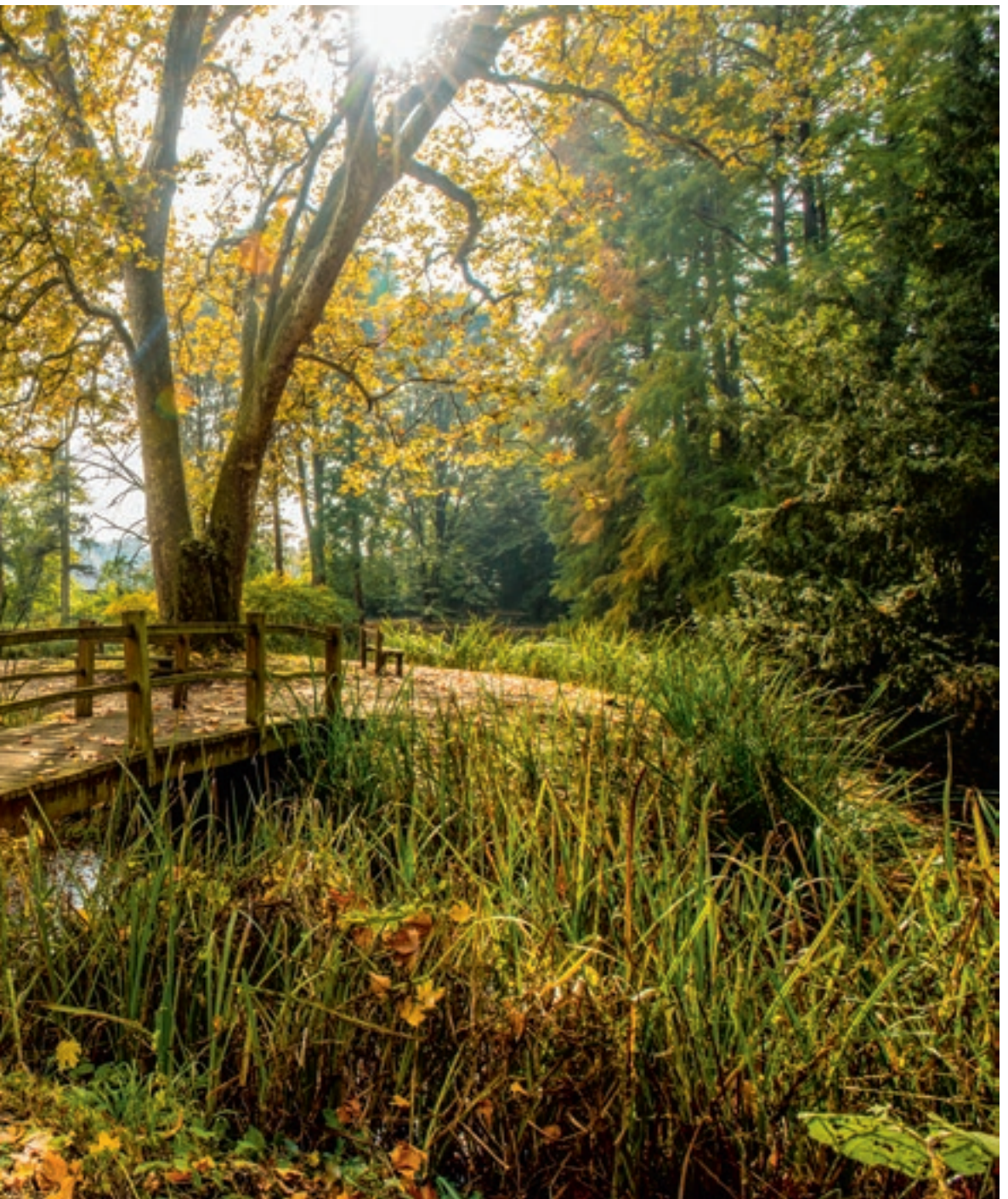
[12] Örsi Károly: Arborétum. Közölve: Szerelmünk, Szigliget... 60–63.

[13] Papp József: A Szigligeti Arborétum története és dendrológiai értékei. A Veszprém megyei múzeumok közleményei 7. 1968. 203–220.

[14] Czeglédi Csongor: A szigligeti Esterházy-kastélypark történeti rekonstrukciója. 2012. április 2. <http://epiteszforum.hu/a-szigligeti-eszterhazy-kastely-park-torteneti-rekonstrukcioja>.

Az arborétum részlete a mesterséges tóval és a hiddal
(a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. jóvoltából)

darabokat úgy helyezték el, hogy azokban a kastélyteraszról is lehessen gyönyörködni. A nyugati homlokzattól balra található óriás tiszafa költőinket is megihlette. Örsi a tömeges és néha túlzott fabetelepítést okolja azért, hogy nem minden különleges növénynek jut elég levegő, némelyik kitakarja a kastély vagy a fölötte emelkedő várhegy látványát.

*jelenleg táblák,
térkép hiányában
csak a hangulat
marad*

¶ A park annyiban mindenképpen megfelel az arborétum kívánalmainak, hogy rendszertani csoportokba rendezve számtalan fa- és cserjeféle megőrzését vállalja, de jelenleg táblák, térkép hiányában csak a hangulat marad, és a remény, hogy az Örsi és Papp által felsorolt különleges, esetenként 100-250 centiméter átmérőjű példányokból minél kevesebb semmisült meg a viharokban. (Több pusztító viharkár is érte a parkot az elmúlt években, a legutóbbi az idén nyáron, amelynek százéves fák is áldozatául estek.) Éppen ezért ezek felsorolására nem vállalkoznék, hiszen nem tudom, milyen példányok maradtak fenn és mi változott a Czeglédi Csongor-féle 2010-es felmérés óta. Örsi még pompás rózsakertről ír, ennek ma csak a keretei láthatók és néhány tő virágozni sem vágyó növény. A filagóriához félkör ívű lépcsősor vezet szép vaskorlátal, de a kerti pihenőt alaposan benőtte a növényzet, az alatta álló kő „Jókai-padnak” is csak a teteje látszik ki.

¶ Czeglédi érdeme, hogy beazonosította a Putteáni-időszakból származó elemeket és a parkot átszelő eredeti utakat, korabeli fotók és dokumentumok alapján rekonstruálni tudta a park változásának és rendezésének állomásait a 18. századtól a közelmúltig. Az adatok megerősítik, hogy az Esterházyak távozása után már az állapot fenntartása is meghaladta a fenntartó lehetőségeit, miközben a kastély tatarozására, felújítására időről időre azért áldoztak. Ugyanakkor az Irodalmi Alap és jogutódjai (ma: Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft.) érdeme, hogy sok más kastélyparkkal ellentétben nem parcellázták fel a területet, nem csíptek le darabokat más hasznosításra, a park mérete száz év alatt nem változott.

*a park mérete
száz év alatt nem
változott*

¶ Az arborétum történetének kultikus figurája Talabér Gábor, aki két részletben is dolgozott itt főkertészként. Az első alkalommal, a húszas években, egy romantikus szerelmi kapcsolat

az idetelepített
példányok
kiválasztása,
a ma is látható kert
teljes tervezése
mindenképpen
Talabér érdeme

miatt kellett menekülnie az egyik szomszédos birtokról, Deym Izabella fogadta szolgálatába, majd az ötvenes években más megoldás híján újra alkalmazták. Az idetelepített példányok kiválasztása, a ma is látható kert teljes tervezése mindenképpen Talabér érdeme. Az Irodalmi Alap komoly anyagi áldozattal használhatóvá tette a kastélyt (ne felejtjük el, hogy alkotóházhoz méltóan könyvtárat rendezett be, és más közös terekkel is megoldotta, hogy közösségi élet folyjon az épület falain belül), ám a park gondozására nem jutott fedezet. Az Alap irataiból kiderül, hogy nem volt státusz kertész számára, a felkínált alacsony fizetésért „nem kapott arra alkalmas munkaerőt, hogy a különleges növényekkel, fákkal gazdagon beültetett parkot, konyhakertet és gyümölcsöst, valamint a virágkertészetet hozzáértő kezekre bízza.” Talabért, aki 1945-től saját zöldség- és virágkertészetéből élt, 1952-től 50 forintos napszámberért alkalmazták, hogy felügyelje a kert karbantartására felfogadott napszamosokat, és „segített ő maga is megszabadítani az értékes növényeket az emelet magasra futó gáztól, tanácsokkal látta el a gondnokot”. Mivel ennél sokkal több ellátnivaló feladat volt a parkban, Talabérnak állandó státust ajánlottak, a felkínált fizetést viszont kevesellte, ezzel elindult az alku a kertész és a fenntartó között – derül ki Népművelési Minisztérium Miniszteri bejelentések irodájába Bíró Dezsőnek címzett beszámolóiból, amely a szigligeti alkotóház dolgozói részéről érkezett panaszokra ad magyarázatot. A saját kertjéből is nyilván megélő (egyébként párttag) Talabér kérte magát, és a grófné melletti kitüntetés után nem volt bizalommal az új viszonyok iránt. „Sok egyéb apró benyomás alakította ki intézményünknek azt a véleményét, hogy Talabér elvtárs szívesen fogadja az intézmény juttatásait, de nagyon gondosan mérlegeli, amit cserébe ad érte.” Az Alap végül megkapta a főkertészi státust, amit ezek után szívesebben kínált volna fel másnak, végül úgy döntött, hogy mégis Talabért bízta meg a feladattal. „Ismeri a területet, mint a tenyerét, az elmúlt évtizedek során ő maga ültette a növények, fák javarészét, neki magának is van öntözéses kertészete, lássuk hát mire megy az Alap kertészetével.”

a grófné melletti
kitüntetés státusz
után nem volt
bizalommal az új
viszonyok iránt

¶ A konfliktus a most már újra főkertész és az intézmény között nem ért véget, ugyanis fűnyíróra volt szükség, a kaszálás túl sok idejét igényelte a napszámosoknak. A „szaküzlet” nem adhatott el közületnek, közben pedig kiderült, hogy a grófné rendelkezett fűnyíróval, amit Talabér hazavitt a saját kertészetébe. Végül az intézmény megvásárolta a fűnyírót a kertésztől, hozzá ugyancsak tőle árvácskapalántákat, virágmagokat, a melegágyhoz nádtakarókat („a spárgát az intézmény, a nádat a Balaton adta”). Az ügylet állítólag szabálytalan volt, de „morálisan megmagyarázható”.

¶ Talabér összesen bő harmincévnyi szolgálata után Tőreki József harcolt az elemekkel, nem ő tehet róla, hogy a hatvanas évektől már egyértelműen a hanyatlás időszakának tekintik a következő évtizedeket, legalábbis kertművészeti szempontból.

az arborétum
1954 óta
természetvédelmi,
1997 óta
fokozottan védett
természetvédelmi
terület

¶ A kastélyt és a parkot 1958-ban nyilvánították védett műemlékké, az arborétum 1954 óta természetvédelmi, 1997 óta fokozottan védett természetvédelmi terület. „Arborétum /1/ A terület a műemléki védettség alatt álló Esterházy kastély védelmére és megőrzésére szolgál. /2/ A területen a meglévő kastély épület felújítható, korszerűsíthető a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal engedélyével, de a területen új épület nem építhető. /3/ A kastély parkja történeti kertként védendő, s növényállománya megőrzendő” – áll Szigliget építési és szabályozási tervében.¹⁵

¶ Pátzay Pál *Törülköző női aktját* 1968-ban alkotta az alkotóház felkérésére, 1978-ban állították fel Borsos Miklós *Primaveráját* a parkban, a legismertebb szobor *Böloni György büsztje*, *Martsa István* alkotása, amelyet 1972-ben, az alapító születésének 90. évfordulóján avatott fel Simó Jenő miniszterhelyettes a kastély jobb oldalától néhány lépésnyire.

egyelőre várat
magára
az a nagyobb
összeg, amiből
rendbe hozható az
arborétum

¶ A rossznyelvek szerint mára alig maradt eredeti növény, ami kisebb egy fánál, holott műemlékvédelmi és természetvédelmi szempontból is kiemelten jelentős területről van szó. A millenniumi műemlék-helyreállítások során 3,3 millió forintból felújították a kastélypark hídjait és a díszto környezetét, de egyelőre várat magára az a nagyobb összeg, amiből rendbe hozható az arborétum. Az alap olyan állapot létrehozása lenne, ami lehetővé tenné, hogy újra nyilvánosan látogatható

[15] Szigliget Község Önkormányzat Képviselő-testületének 6/2005. (V. 25.) számú rendelete Szigliget Község Helyi Építési Szabályzatáról és Szabályozási Tervéről. Az Arborétumról szóló a 18. paragrafus.

az arborétum
sorsából nem
csinálnak
presztízskérdést,
és ez nem változott
1945 óta – előtte
a Putteáni és
az Esterházy család
is mindig gondosan
ügyelt arra, hogy
együtt fejlessze
a kettőt

legyen a park, a legmerészebb álmok között pedig például Czeglédi Csongor rekonstrukciós tervének megvalósítása szerepelhet, amely régészeti feltárásokat is igényel, ezek alapján lehetne kibontani az eredeti térszerkezetet, helyreállítani a rózsakertet és a gyümölcsöst, korszerűsíteni az egyes kert-részleteket a mai igényeknek megfelelően. A kastélyt 2013-tól – az NKA kastélyprogramja jóvoltából, 440 millió forintból – több hullámban is korszerűsítették, új szobákat létesítettek, minden szoba önálló fürdőszobát kapott, megújították a gépészetet, áttelepítették az éttermet és a könyvtárat. 2014-ben Balog Zoltán miniszter adta át a pusztuló parkban felújított kastélyt. A fenntartó a kerttel folytatná a felújítást, ha rendelkezésre állna a szükséges összeg. Úgy tűnik, a presztízsbekörüljárásaként felfogott kastély mellett az arborétum sorsából nem csinálnak presztízskérdést, és ez nem változott 1945 óta – előtte a Putteáni és az Esterházy család is mindig gondosan ügyelt arra, hogy együtt fejlessze a kettőt.

¶ Bár a legszigorúbb időkben is be lehetett csapni Sós Rezső gondnokot, és távozáskor otthonról hozott kéziratot felmutatni, azért van jó néhány irodalmi mű, amely részben vagy egészben tényleg Szigligeten készült. Többek között Füst Milán *Látomás és indulat a művészetben* kötete, Szabó Magda több regénye (többek között a *Mondják meg Zsófikának*), Németh László *Galilei* című drámája, Hatvany Lajos *Petőfi- (Így élt Petőfi)* és Ady-életrajza, Hatvani Lajos *Beszélő házak* című monográfiája, Sarkadi József *Körhinta*-forgatókönyve, Weöres Sándor sok-sok fordítása (Lao-ce, Shelley, Mallarmé...), Kertész Imre *Kaddisa* és Örkény István több egypercese.

¶ Számptalan olyan mű született, amelynek tárgya Szigliget (Zelk Zoltán: *Levél Szigligetről*, Vas István: *Badacsonyi ős*, Nagy László: *Órás, verses BUÉK*, Mészöly Dezső: *Szigligeti ős*, Ágh István: *Írók háza*, Orbán Ottó: *A szigligeti Alkotóház 8-as szobájára*, Várady Szabolcs: *Téli episztola Szigligetről*, Nemes Nagy Ágnes: *A lila fa*, Hubay Miklós: *Lepke és toll*, Szántó Piroska: *Az idej hó stb.*).¹⁶

(Köszönet Balassa Andrea alkotóház-vezetőnek a szigligeti vezetésért.)

[16] Bő válogatás található a vonatkozó verses és prózai művekből a már említett *Szerelmünk, Szigliget* című kötetben.

Claude Monet kertje Givernyben
@ Fondation Claude Monet, Giverny